

Al principi ho apuntàvem: els grans desplaçaments de persones del nostre temps són una font de problemàtiques identitàries, i un dels col·lectius més presents des de les darreres onades d'immigrants és el magrebí, fins al punt que ja ha proporcionat escriptors en llengua catalana. «Identitat i poètica de la transculturació en la narrativa de Najat El Hachmi i Saïd El Kadaqui», d'Isabel Marcillas, aborda el fenomen de la multiculturalitat, conseqüència de la globalització, que, tal com recorda Marcillas, no implica necessàriament l'establiment d'un món més homogeni, sinó, potser, una reordenació de les diferències. La fragmentació identitària dels que arriben a un país nou, amb una cultura diferent, és objecte preferent en els textos d'aquest escriptors. El capítol s'obre amb una frase precisa de Saïd El Kadaqui: «La identitat és un vestit que tu et fas a mida.» Isabel Marcillas explica com, en textos de ficció i de no-ficció, es planteja la problemàtica d'uns migrants escindits entre dues cultures, que els escriptors conviden al diàleg i sovint s'adrecen als fills per explicar-los qui són, d'on venen i les diferències entre els dos països. És freqüent que els textos agafin forma o aparença autobiogràfica o que el lector la dedueixi o la suposi. S'hi planteja el debat al voltant de la cultura, que moltes vegades és considerada com a perillosa per les dones musulmanes, en la mesura que afavoreix l'abandonament de la tradició.

L'últim dels capítols del llibre, «La felicitat d'alterar les normes: perifèria urbana i sexualitat proscriu en la poesia estellesiana», d'Irene Mira-Navarro, reula en el temps, la postguerra, i retorna al primer escriptor que hem esmentat, el gran poeta valencià del darrer segle de qui aviat celebrarem el centenari del naixement. Amb l'examen d'una part de la seva poesia, es desenvolupen dos dels principals centres d'interès d'aquesta obra: la ciutat i el sexe. Així es desgrana el poder subversiu de la sexualitat, associada a uns llocs marginals, clandestins o perifèrics, en una precarietat feta de necessitats i urgències. D'aquesta manera, la ciutat adquireix aspecte subversiu per a l'ordre establert, en una mirada nocturna que contrasta vivament amb l'oficialitat de la imatge diürna, oficial i que permet, tema del llibre, indagar sobre la identitat d'una població tan important com és València.

No hi ha cap mena de dubte que el llibre hauria pogut afegir identitats i peces literàries i artístiques fins a, gairebé, l'infinit. Això és tan evident que no té cap mena d'importància. El que importa en un llibre com aquest és la qualitat de l'anàlisi científica, l'amplitud de la mirada, el rigor i la sensibilitat cap a matisos d'un terme, la identitat, que ha esdevingut tan complex en un món difícil de comprendre i sovint incòmode, però que és el nostre. El camp està obert i no exhaurit però aquests excel·lents capítols, cadascun amb uns referents propis que constitueixen un univers i enriqueixen el conjunt, conformen un llibre alhora suggeridor i útil. El camp està obert i cada tema podria originar un llibre monogràfic. És probable que cada un d'aquests llibres aportés nous matisos i permetés conclusions més específiques, però també és possible que no eixamplés tant la perspectiva sobre la identitat com ho fa aquest: nació, llengua, territori, sàtira social, feminisme, orígens, sexualitat, violència, individualisme, diversitat, transculturació, marginalitat, subversió. El nostre món d'avui i el d'un passat immediat que també ens explica.

Magí SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

GIMENO BETÍ, Lluís / CIFUENTES I COMAMALA, Lluís / GARCIA EDO, Vicent (2022): *Llibre de Menescalia de Morella (c. 1320/30-1340)*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I / Fundació Germà Colón, 241 p.

L'any 2020, la Societat Castellonenca de Cultura va fer cent anys. És evident que aquesta circumstància és motiu de gran joia, perquè avui esdevé quasi una gesta que una associació dedicada a la cultura, en sentit ampli, pugui celebrar el seu centenari. La història, l'art, la literatura i la llengua han estat, des de la seva fundació, els àmbits en què ha desenvolupat la seva tasca i en què ha florit la seva activitat investigadora o simplement cultural.

Per a commemorar aquests cent anys de vida, la Societat Castellonenca de Cultura i la Fundació Germà Colón de la Universitat Jaume I han unit esforços per enllestir la publicació que aquí presentem, *Llibre de Menescalia de Morella*, una acurada edició d'un manuscrit de la primera meitat del segle XIV conservat a l'arxiu de l'entitat, on va ingressar en 1926 després d'haver estat dipositada en el seu si la biblioteca de l'historiador mossèn Manuel Betí Bonfill, un dels primers col·laboradors del *Butlletí* de la Societat.

Sense cap dubte, sempre és una bona notícia l'edició i la publicació d'un text medieval escrit en català, perquè immediatament es converteix en una nova aportació a la història d'aquesta llengua, i encara ho és més quan es tracta d'un document redactat amb un llenguatge d'especialitat referit als coneixements científics d'aquella època, en el nostre cas a la manescalia. A més, es donen dues circumstàncies que encara el fan més atractiu: 1) que és el més antic en llengua catalana dels coneguts fins ara sobre la medicina dels cavalls i 2) que procedeix de Morella, o sia, de l'àmbit lingüístic occidental, amb l'interès que això suscita des d'una perspectiva dialectal.

Són tres els investigadors que s'han fet càrrec de l'edició d'aquest manuscrit, cadascun especialista en diversos aspectes de l'edat mitjana en l'àmbit catalanoparlant. En primer lloc, el professor Lluís Gimeno Betí, catedràtic jubilat de la Universitat Jaume I, qui compta amb una llarga trajectòria de recerca en l'àmbit de la lingüística històrica de la llengua catalana; en segon lloc, Lluís Cifuentes i Comamala, professor de Literatura Catalana Medieval a la Universitat de Barcelona, qui ha centrat una part de la seva investigació en l'estudi de la vernacularització de la ciència i del sistema mèdic del galenisme a la Corona d'Aragó; i, finalment, Vicent Garcia Edo, professor d'Història del Dret a la Universitat Jaume I, bon coneixedor de la legislació medieval dels regnes d'Aragó i València. Aquests tres investigadors han aconseguit posar en bona pràctica la interdisciplinarietat que actualment tant es reclama en l'àmbit de la recerca humanística i és evident que el resultat que ens han lliurat és de gran qualitat. Tal com queda reflectit en les pàgines d'aquesta publicació, ens han ofert un estudi acuradíssim, amb una anàlisi exhaustiva i minuciosa del manuscrit.

Després d'uns mots inicials de la Presidenta de la Societat Castellonenca de Cultura, Elena Sánchez Almela, i d'una presentació del volum a càrrec de la Fundació Germà Colón, els autors inicien el seu estudi amb una breu introducció (p. 17-18) que serveix per a contextualitzar el còdex que motiva la investigació i remarcar-ne la importància com a testimoni de l'ús del català en llibres medievals d'especialitat. Tot seguit, dediquen unes línies al context històric que va afavorir la redacció d'aquest manuscrit (p. 18-19), una època en què la pràctica de la manescalia va esdevenir crucial atesa la importància del bestiar en l'economia i la necessitat de curar-ne les malalties, cosa que va propiciar que tots els remeis coneguts es possessin per escrit per a l'ús particular i per a l'aprenentatge de l'ofici. A continuació, ens presenten el llibre en qüestió (p. 20-31), amb tota una sèrie de dades al voltant del seu aspecte físic i de conservació, amb algunes consideracions sobre les dates de redacció i les mans que hi van intervenir i, sobretot, amb l'especificació del seu contingut, on es distingeixen tres parts ben diferenciades: el «llibre de manescalia» pròpiament dit, redactat entre 1320 i 1330, el qual és una còpia d'un text anterior feta amb molta cura; un formulari o receptari de manescalia, escrit cap a l'any 1340, el qual consta de divuit remeis i receptes per a curar diverses malalties i ferides del bestiar; i, per últim, un tercer plec de paper, posterior a 1340, on s'inclou, d'una banda, un calendari dels dies nefasts de cada mes per a la realització de determinades intervencions a bèsties i humans i, d'una altra, uns apunts comptables i un text relatiu a la forma de fer el còmput de les festes mòbils del calendari.

Dins l'apartat titulat «Descripció codicològica» (p. 31-54), el lector podrà gaudir d'una descripció detallada del manuscrit, en la qual els autors de la recerca aprofundeixen en els trets que s'han introduït en l'apartat previ. Una de les característiques que sobresurt en la seva composició és que hi intervingueren quatre mans diferents, cadascuna responsable de les distintes parts que conformen el còdex. També es destaca que, malgrat ser el compendi de manescalia el nucli del manuscrit, els afegits posteriors s'hi han incorporat aprofitant les planes en blanc que hi havia en el llibre original, la qual cosa fa que les receptes i el còmput de les festes mòbils, tot i ser posteriors en el temps, apareguin en el primer foli del document. Queda així constància, un cop més, de com s'aprofitava el paper aleshores, la qual

cosa ens concedeix, de tant en tant, algunes sorpreses que esdevenen ben interessants des d'una òptica lingüística.

Un cop explicats els trets codicològics generals i cadascuna de les parts que componen el manuscrit, s'endinsen els autors en l'estudi lingüístic del text, el qual es divideix en els subapartats següents: «Anàlisi gràfica del manuscrit» (p. 55-59), «Vocabulari tècnic de la manescalia» (p. 59-65), «Terminologia tècnica» (p. 66-75), «La llengua del manuscrit» (p. 76-88) i «Anàlisi del lèxic» (p. 89-182).

Des d'una perspectiva gràfica, aquest còdex reflecteix dos fets interessants: d'una banda, la utilització d'una *scripta* catalana moderna, com correspon al moment històric en què es va redactar, per part de les quatre mans que s'hi identifiquen; i, d'una altra, la presència del que s'anomena *scripta* catalana primitiva, ben present encara en el compendi de manescalia per tractar-se d'una còpia d'un text anterior i perquè segurament el copista s'hi havia format, cosa que queda reflectida en «una pàtina occitana molt forta i unes vacil·lacions d'estil i de grafia notables» (p. 55).

Per al lèxic d'especialitat contingut en aquest manuscrit, es dediquen dos apartats complementaris. En el primer, es remarca la gran importància que té per a l'estudi del vocabulari emprat en l'àmbit de la medicina dels cavalls i del lèxic català en general, ja que aporta una quantitat considerable de mots absents en els diccionaris, a més d'una quantitat ingent de primeres documentacions, qüestió que es concreta en el subapartat «Conclusions cronològiques de formes» (p. 85-86); també ajuda a entendre millor el significat d'algunes paraules i locucions que no han estat tradicionalment ben definides. Tota aquesta terminologia tècnica, distribuïda en més de cinc-centes entrades, es presenta en el segon apartat ordenada alfabèticament pel lema i escrita tant en grafia regularitzada com en la forma que apareix en el text original.

Quant a la llengua del còdex, els autors assenyalen que l'estadi lingüístic correspon al que té el català a finals del segle XIII i principis del segle XIV, fonamentalment pels elements d'influència occitana que encara s'hi palesen (v. gr. *poyrít* 'podrit', *forch* 'mena de mida', *surga* 'sutja', etc.). A partir d'aquí, es desenvolupa una anàlisi lingüística seguint la metodologia tradicional emprada en l'estudi dels textos antics, de manera que es fa atenció al vocalisme, el qual no revela cap fenomen fonètic que faci pensar en una còpia oriental del text, amb el comentari particular d'alguns fenòmens des del punt de vista diacrònic, com els que s'atesten a *fonoll* (*fenoll*), *garit* (*guarít*), *can* (*quan*), *ayga* (*aigua*), *tin-la-y* (*té*), *onça* (*unça*), *dejós* (*dejús*), *ferre* (*ferro*), *treyt* (*tret*), *pits* (*pit*), *nuyt* (*nit*). També es comenta la representació gràfica de diferents sons consonàntics i s'examinen algunes evolucions des d'una perspectiva històrica, com la manca de *-t* en els gerundis (*fen*, *crexén*), el manteniment del grup en el cas de *tenre* i *palm*, o la geminació d'*espatlada* o *espatla*. No hi manca tampoc una aproximació general a la morfologia i algunes precisions sobre l'ús de l'adjectiu *vert* sense variació genèrica, dels adverbis *plus/pus* i *laïns*, o de la preposició *entrò*.

Tanmateix, el lèxic constitueix el nucli principal de l'anàlisi lingüística del manuscrit, ja que són noranta-tres les pàgines dedicades a la presentació de tota una sèrie de mots que, segons els autors, han estat triats sense seguir cap criteri previ. Tal vegada aquesta seria una de les poques objeccions que es poden posar a aquest estudi: afirmen que s'han considerat tots els mots «que es refereixen a les malalties del cavall o animal de peu rodó» (p. 89), però potser hauria estat adient en aquest punt precisar també quines pautes s'han seguit a l'hora de fer la selecció aleatòria dels vocables. Això sí, cal subratllar que la informació que es dona de cada paraula és molt completa, tant des d'una perspectiva sincrònica com diacrònica. A banda del lèxic de les malalties, és molt interessant aquell que fa referència als fitònims, prou abundant perquè les plantes eren generalment un ingredient fonamental a l'hora d'elaborar els unguents i els preparats curatius; cal observar que alguns d'aquests mots presenten la solució actualment occidental o valenciana: *adaça* 'adaca o melca', *alfolbes* 'alfolba o fenigrec', *boxerola* 'boixerola', *ci-vada/sivada*, *dongel* 'donzell', *herba mola* 'espernellac', *herba sana*, *lor* 'llorer', *malva*, *melca*, *morela* 'morella vera', *olivarda*, *panicalt* 'panical', *pasanagues* 'pastanagues', *porro* 'all porro', *sàlvia*, *sambuch* 'saüc', *séguel/ségel* 'sèguel o sègol', *senigrec/sinigrec* 'fenigrec', *tora*, *verdolagues*.

Conclou aquesta publicació del *Llibre de Menescalia* de Morella amb l'edició del manuscrit, la transcripció del qual segueix el criteri habitual de l'edició dels textos catalans antics establert per

la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de manera que se'n fa una edició interpretativa, que combina el respecte escrupolós del text original amb l'aplicació de l'ortografia actual per facilitar-ne la lectura. Entre les pàgines destinades a aquesta edició, hi apareix una fotografia d'una plana del còdex original; només n'hi ha una, i hem de confessar sincerament (tal vegada per defecte professional nostre) que, després de llegir amb molt de gust tot el treball, hom es queda amb ganes de veure'n alguna més per poder gaudir del document original, encara que només sigui en la distància.

En suma, tenim a les nostres mans un treball fet amb pulcritud, que ens regala una magnífica edició d'un manuscrit medieval de gran importància i interès per a la història del català i per al coneixement d'aquesta llengua en un àmbit d'especialitat.

Javier GIRALT LATORRE
Universitat de Saragossa

GIRALT LATORRE, Javier / NAGORE LAÍN, Francho (ed.) (2022): *Aragonés y catalán en la literatura de Aragón*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 362 p.

Els cursos extraordinaris d'estiu de la Universitat de Saragossa a Jaca dediquen de vegades, com en el curs 2019, llur temàtica a l'aragonès i al català, les conegudes com a llengües pròpies i històriques, i també minoritzades, de l'Aragó.¹ I així ha estat en el curs del 2021 presentat per en José Ignacio López Susin, director general de Política Lingüística del Govern d'Aragó, i en José Domingo Dueñas Lorente, director de la Càtedra Johan Ferrández d'Heredia de la Universitat de Saragossa.

El curs ha anat a cura dels professors Javier Giralte Latorre i Francho Nagore Laín, que, en programar-lo, declaren que

tuvimos el convencimiento —y el aliciente— de que con la publicación de las ponencias, podríamos confeccionar un manual en el que, por primera vez y con conocimiento de causa, se abordara la creación literaria en aragonés y catalán en Aragón. (p. 12)

I ara, amb el volum editat,

tenemos la oportunidad de poner al alcance de quienes están interesados por las lenguas de Aragón [...] una visión amplia de una realidad poco conocida y poco atendida —tratada de soslayo en los estudios de la literatura en Aragón— con el fin de que pueda ser valorada en su justa medida. (p. 12)

I efectivament, la publicació aconsegueix de presentar, amb poques excepcions que més endavant indicaré, la literatura en aragonès i en català que s'ha produït a l'Aragó des dels orígens fins als nostres dies. I és molt, si ho comparem amb el que fins ara teníem. Perquè, efectivament, els manuals de la literatura de l'Aragó han tractat bastant o molt de passada —*de soslayo* (p. 12)— la que s'hi ha produït en aragonès i en català. Vegeu, per exemple, Mª Soledad Catalán i Agustín Faro a *Introducción a la historia de la literatura en Aragón*,² on, de 223 pàgines per al segle xx, en dedica vint-i-set a la literatura en aragonès (p. 421-448) i quatre a l'escrita en català (p. 449-452); o Juan Domínguez Lasierra a *Los cisnes aragoneses. De Marcial a los Penúltimos Poetas*,³ que té 163 pàgines per a la poesia del segle xx, de les

1. GIRALT LATORRE, Javier / NAGORE LAÍN, Francho (ed.) (2020): *Aragonés y catalán en la historia lingüística de Aragón*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 234 p.

2. CATALÁN MARÍN, Mª Soledad / FARO FORTEZA, Agustín (2010): *Introducción a la historia de la literatura en Aragón*. Zaragoza: Mira Editores.

3. DOMÍNGUEZ LASIERRA, Juan (2013): *Los cisnes aragoneses. De Marcial a los Penúltimos Poetas*. Cuarte de Ebro: Delsán Libros.